

İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı

The Legitimacy Of Humanitarian Intervention Issue And Liability Protection As A New Approach Search For Legitimacy

Ertuğrul ERYÜCEL¹

Abstract

This study examines the problem of the legitimacy of humanitarian intervention. Purpose of the study primarily humanitarian intervention about the legitimacy of the theoretical approaches to explain and then post-Cold War humanitarian intervention sample by addressing the international system of humanitarian intervention in a new search for legitimacy presented as “the responsibility to protect approach” is to explain.

About the legitimacy of humanitarian intervention are two theoretical approaches. First opinion humanitarian intervention is evaluated as a practice contrary to international law because international law humanitarian intervention “equal sovereignty of states”, “prohibition of the use of force” and “prohibition interference in internal affairs” is contrary to the fundamental principles. Second opinion regarding human rights provisions in the UN Treaty and customary international law, citing argues that humanitarian intervention is legitimate.

Post-Cold War humanitarian intervention as a result of the bad reputation of samples, the UN humanitarian intervention has addressed the issue again. UN adopted the “responsibility to protect approach”, as a search for a new legitimacy in humanitarian intervention is presented.

Keywords: *Humanitarian intervention, legitimacy, responsibility to protect.*

GİRİŞ

Devletlerarası ilişkilerde, 1648’den 1945’e kadar dünyanın egemen devletlerden oluştuğu görüşüne dayanan, Westphalia modeli hâkim olmuştur. Westphalia modeline göre; Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşmuştur. Devletlerin üzerinde, onların

¹ Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

ilişkilerini düzenleyen herhangi bir üstün otoritenin olmadığı bu modelde, çatışmalar güç kullanılarak çözümlenmiştir.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Westphalia modelinin sorgulanmasına yol açmıştır. Dünyada barışın ve güvenliğin korunması fikri, devletlerarasındaki ilişkilerin belirli kurallara bağlanmasını ve bu kuralları gözetecek uluslararası kurumların oluşturulmasını gerekli kılmıştır. “Birleşmiş Milletler” örgütü bu amaçla oluşturulmuş ve imzalanan BM Antlaşması ile devletlerarası ilişkilerin ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler; “tüm üyeler egemen ve eşittir”, “tüm üyeler uluslararası anlaşmazlıklara barış, güvenlik ve adaleti zedelemeyen, barışçı yöntemlerle çözüm aramakla yükümlüdür”, “hiçbir üye ülke, bir başka ülkenin toprağına ve siyasal bağımsızlığına karşı güç kullanmayacak ve güç kullanma tehdidinde bulunmayacaktır”, “BM uluslararası barışı koruma dışında, hiçbir ülkenin içişlerine müdahale etmeyecektir” şeklindedir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra savaşların önlenemesi, barışın ve güvenliğin korunabilmesi için insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi gerektiğı fikri işlenmeye başlamıştır. Bu görüş, dünya devletleri arasında geniş destek bulmuştur. BM Antlaşması da bu görüşe yer vererek, dünya barışı için insan haklarının tüm dünyada sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla dünya sistemine katılmayı kabul eden devletlerin her biri, insan hak ve özgürlüklerini uluslararası antlaşmalarla vatandaşlarına tanımışlar ve anayasaları ile bunları garanti altına almışlardır. İnsan haklarının ulus devletlerin içişleri olmaktan çıkıp uluslararası bir mevzu hâline gelmesi sonucu; devletlerin hak ve özgürlük ihlallerini araştırmak ve cezalandırmak için “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, “Uluslararası Ceza Mahkemesi” gibi evrensel yaptırım uygulama gücüne sahip denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

İnsan hak ve özgürlükleri konusundaki gelişmelere rağmen, insan haklarının korunmasına yönelik uluslararası antlaşmalarda yer alan uluslararası mekanizmaların yetersiz oluşu ya da çeşitli siyasi nedenlerle bu mekanizmaların işletilemiyor oluşu, sistemli ve ağır şekilde insan hakları ihlâlinde bulunan ve bu ihlâllerde ısrar eden devletlere karşı, insani müdahale adı altında askeri kuvvet kullanımında bulunmayı gündeme getirmiştir.

İnsani müdahale devletlerarası ilişkilerde hukukiliğı ve meşruluğı tartışmalı bir kavramdır. Kuramsal açıdan konuyla ilgili iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, insani müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre, insani müdahale uluslararası hukukun BM Antlaşması ile garanti altına alınmış olan “devletlerin eşit egemenliğı”, “kuvvet kullanma yasağı” ve “içişlerine karışmama” gibi temel ilkelerine aykırıdır. İkinci görüş ise; insan hakları kavramının günümüzde “egemenlik prensibi”, “içişlerine karışmama yasağı” gibi ilkelerden daha önemli hâle geldiğini, insan haklarının

korunacağıın gerek BM Antlaşması gerek diğer uluslararası antlaşmalarla garanti altına alındığını ve bugüne kadar yapılan müdahalelerle artık insani müdahalenin teamül haline geldiğini öne sürerek insani müdahalenin meşru olduğunu savunmaktadır.

1991 Irak, 1992 Somali, 1994 Ruanda, 1999 Kosova ve 2011 Libya müdahaleleri, Soğuk Savaş sonrası insani müdahale örnekleri olarak sayılabilir. Benzer durumlarda farklı tutumlar izlenmesi ve uygulamadan doğan sorunlar nedeniyle zaten meşruiyeti ve hukukiliği tartışmalı olan kavramının kan kaybı hızla derinleşmiş ve BM'nin insani müdahale konusunu yeniden ele almasına neden olmuştur. Bu amaçla BM "Koruma Sorumluluğu" adlı bir rapor hazırlatmıştır. Hukuki bağlayıcılığı olmayan rapor, insani müdahale konusunda yeni bir meşruiyet arayışı olarak sunulmaktadır.

Bu çalışma, insani müdahalenin meşruiyeti sorununu incelemektedir. Çalışmanın amacı, öncelikle insancıl müdahale kavramını tanımlamak ve günümüz uluslararası hukukuna uygunluğunu değerlendirmek; insani müdahalenin meşruiyeti konusundaki kuramsal yaklaşımları açıklamak, ardından Soğuk Savaş sonrası insani müdahale örneklerini ele alarak; uluslararası sistemde insani müdahale konusunda yeni bir meşruiyet arayışı olarak sunulan koruma sorumluluğu yaklaşımını açıklamaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. İnsan Hakları

İnsan hakları, insanların salt insan olmaktan dolayı sahip oldukları doku-
nılmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. İnsan haklarının kökenleri çok
eskilere götürülmekle birlikte, kavramın asıl gelişmesi İkinci Dünya Savaşı son-
rasında olmuştur. İnsan haklarının uluslararası düzlemde siyasal ve hukuksal bir
mesele haline gelmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir (Donnel-
ly,1995:19).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşların önlenbilmesi, barışın ve güven-
liğin korunabilmesi için insan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi gerektiği fikri
işlenmeye başlamıştır. Bu görüş, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere' başta
olmak üzere, dünya devletleri arasında geniş destek bulmuştur. "Birleşmiş Mil-
letler Antlaşması" da bu görüşe yer vererek, dünya barışı için insan haklarının
tüm dünyada sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Dünya sistemine katılmayı ka-
bul eden her devlet "İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi", "Avrupa İnsan Hak-
ları Sözleşmesi", "Paris Şartı" gibi birçok uluslararası antlaşmaya imza atmış
ve bu belgelerin öngördüğü temel hak ve özgürlükleri vatandaşlarına tanımayı
taahhüt etmiştir. Böylece insan hakları ulus devletlerin içişleri olmaktan çıkıp,
uluslararası bir mevzu hâline gelmiştir (Bozkurt:2011:22).

Son yarım yüzyılda, insan haklarının ulusal sınırları aşarak evrensel bir boyut kazanmasıyla, temel hak ve özgürlüklerin korunmasının sadece devletlerin inisiyatifine bırakılamayacağı üzerinde durulmuş ve bu amaçla evrensel ölçekli ve yaptırım uygulama gücüne sahip denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. “Avrupa Konseyi” bünyesinde oluşturulan “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” (1953) ve 1998 tarihli “Roma Antlaşması”na dayanılarak kurulan “Uluslararası Ceza Mahkemesi” bunun en güçlü örnekleridir.

Uluslararası sitemin bir parçası olarak kalabilmek, her şeyden önce sistemin dayandığı “hukuk devleti”, “demokratik standartlar” ve “insan hakları” gibi ilke ve değerlere uygun olarak hareket etmeyi gerektirir. İşte iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvurulmuş “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” ve “Uluslararası Ceza Mahkemesi” gibi evrensel ölçekli kuruluşlar, devletlerin çeşitli uygulamalarının uluslararası hukukun ilke ve değerlerine uygun olup olmadığını denetlemekte ve bu ilke ve değerlere aykırı hareket ettiği tespit edilen devletlere cezai yaptırım uygulamaktadır.

B. İnsani Müdahale

İnsan hakları ile ilgili bir diğer hususta son zamanlarda çokça tartışılan insani müdahaledir. İnsan haklarının evrensel boyutlu bir değer haline gelmesi, bunlara yönelik ihlalleri önlemek amacıyla “uluslararası toplum”un yeri geldiğinde devreye girmesi sonucunu doğurmuştur.

İnsan haklarının korunmasına yönelik uluslararası antlaşmalarda yer alan uluslararası mekanizmaların yetersiz oluşu ya da çeşitli siyasi nedenlerle bu mekanizmaların işletilemiyor oluşu, sistemli ve ağır şekilde insan hakları ihlallerinde bulunan ve bu ihlallerde ısrar eden devletlere karşı insani müdahalede bulunmayı gündeme getirmiştir (Arsava,2011:1).

İnsani müdahale, insan hakkı ihlallerinde ısrar eden ve bunu sistemli bir hale getiren devletlere karşı, bu ihlalleri engellemek veya durdurmak amacıyla, bir başka devlet, devletler grubu veya uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımınıdır (Keskin,1998:25).

İnsan haklarını koruma amaçlı olarak, uluslararası toplum adına girişilen insani müdahale ile geçici bir süre, müdahale edilen devletin egemenlik hakları sınırlandırılmakta ya da tam bağımsızlığı askıya alınmaktadır.

Klasik anlamıyla iç egemenlik, devletlerin ülke içinde yasaları yapma ve bu yasaları uygulamadaki mutlak belirleyiciliğini ifade etmektedir. Oysa insan haklarının gelişmesiyle, devletler artık ülke içindeki bu mutlak belirleyiciliklerini kaybetmişlerdir. Devletler, insan hakları bildirileri ve uluslararası antlaşmaları onaylayarak kendilerinden kaynaklanmayan normlara uyacaklarını, bunlara aykırı hareket etmeleri durumunda ise insan hakları mahkemelerinin cezai yaptırımlarını yerine getireceklerini taahhüt etmişlerdir.

Klasik anlamıyla dış egemenlik ise devletlerin başka devlet ya da diğer dış oluşumların müdahalelerinden bağışık olmasına dayanır. Oysa insan haklarının gelişmesi ve evrensel hale gelmesiyle, dış etki ve müdahalelerden bağışık olma ilkesi de ortadan kalkmıştır. Uluslararası hukukun devletler açısından bağlayıcı normlar ve yasal kısıtlamalar getirmesi ve insan haklarını sürekli ve sistemli şekilde ihlâl eden devletlere karşı uluslararası toplum adına insani müdahalede bulunulması, bu bağışıklığı ortadan kaldırmıştır.

C. Meşruiyet

Meşruiyet kelimesinin sözlük anlamı, “yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulunduğu”dur (Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, II. Cilt, s.1545). Meşruiyet kavramı siyaset biliminde, gerek tanımlanması gerekse elde edilmiş şekli itibariyle sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Her siyasal düşünür yaşadığı çağa ve şartlara göre farklı tanımlar beyan etmiştir. Ancak en genel meşruiyet tanımı, Max Weber tarafından yapılmıştır. Weber, meşruiyeti “bütün iktidarların kendilerini dayandırdıkları bir haklılaştırma alanı içerisinde toplumsal tasdik arayışı” olarak tanımlamıştır (Weber,1962:71).

Meşruiyet kavramı, siyasi iktidarın varlık sebebinin ve yaptığı işlerin yönetilenler için makul bir anlama kavuşturulması, halkın rızasına ve onayına dayandırılması olarak ifade edilebilir (Kapani,1992:81). Bu itibarla meşruluk, siyasi iktidarların yönetimlerini kolaylaştıran, sağlamaştıran, onu etkili, istikrarlı ve sürekli kılan, çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Coicaud,2002:10).

D. Yasallık - Hukukilik

Yasallık ve meşruluk karıştırılan ve çoğunlukla birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Oysa; meşruluk (legitimacy) ile yasallık (legalise) aynı kavramlar değildir. Yasal iktidar, yaptığı tüm eylem ve işlemleri yürürlükteki hukuk kurallarına uygun olan iktidardır. Ancak; pozitif hukuka uygun olarak yapılan her eylem ve işlem, siyasal ve sosyolojik açıdan her zaman meşru olmayabilir. Meşru iktidar, varlık sebebi ve yaptığı işler halkın rızasına dayanan iktidardır. Bu açıdan yasallık meşruluğun önemli bir kriteri olmakla birlikte, tek başına onu açıklamaya yetmemektedir. Meşruluğun, yasallığı da kapsayan çok daha geniş bir kavram olduğu söylenebilir. Meşruluk, yasallığa ilaveten halkın rızasının da dâhil olduğu bir durumu anlatmaktadır. Diğer taraftan meşruluğu sağlayan asıl neden “hukuki” de olmayabilir (Erdoğan,2003:329).

II. İNSANİ MÜDAHALENİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ YERİ

A. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı

Kuvvet kullanma kavramı, silah ya da fiziksel gücün uluslararası ilişkilerde bir araç olarak kullanılmasıdır. BM Antlaşması ile kurulan uluslararası sistem, daha önce var olan tüm kuvvet kullanma yöntemlerini geride bırakmış; yalnızca

antlaşma tarafından öngörölmüş ve izin verilmiş olan kuvvet kullanma yöntemlerini meşru kabul etmiştir. Böylece, uluslararası sistemde kuvvet kullanmak ilk defa tamamen yasaklanmıştır (Cassese,2005:354).

BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrası (madde 2/4) "Teşkilatın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına, gerekse Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" demek suretiyle örgüt üyelerinin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanımını veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmasını yasaklamıştır (Keskin,1998:24).

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasal egemenliğine karşı kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklamıştır. Kuvvet kullanma yasağının (madde2/4'ün) antlaşmada (madde 51'de) iki istisnası bulunmaktadır. Bunlardan biri "meşru müdafaa hakkı", diğeri ise "BM Güvenlik Konseyi kararı" ile kuvvet kullanılmasıdır (Keskin,1998:25).

1. Meşru Müdafaa Hakkı

Meşru müdafaa hakkı, yüzyıllardır var olan ve tüm hukuksal süjelere tanınmış bir haktır. Meşru müdafaa, çok basit bir ifadeyle bir bireyin veya devletin dışarıdan gelen bir saldırıya uğraması halinde, saldırgana karşı koyarak kendini savunması olarak tanımlanabilir. Çağdaş hukuk sistemlerinde meşru müdafaa, son çare olarak başvurulabilecek ve çeşitli şartlara bağlanmış bir hukuki eylemdir (Cassese,2005:354).

BM Antlaşması'nın 51. maddesi, "Üye devletlerden birisi silahlı bir saldırıya maruz kalırsa, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, saldırıya maruz kalan devlete veya bu fiilden etkilenen diğere devletlere münferit veya müştereken meşru müdafaa hakkının geçerli olduğunu" belirtmiştir (Meray,1977:238-239).

Buna göre 51. madde üç temel ilke üzerine kurulmuştur. Bu ilkeler;

- Devletlerin kendi başlarına ya da müştereken, meşru müdafaa haklarını kullanmaları silahlı bir saldırıya uğramış olma şartına bağlanmıştır.

- Devletler meşru müdafaa haklarını, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar kullanabilmektedirler.

- Meşru müdafaa hakkını kullanan devletler, bu haklarını kullanırken aldıkları tedbirleri derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirmekle yükümlüdürler.

2. Güvenlik Konseyi Kararı ile Kuvvet Kullanımı

Kuvvet kullanma yasağının ikinci istisnası, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kuvvet kullanılmasıdır.

BM Antlaşması'nın, 24. maddesi barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü durumlarda, örgütün daha hızlı ve etkin hareket edebilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'ni uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda üyeler adına hareket etmeye yetkili kılmıştır. Güvenlik Konseyi bu konudaki yetkilerini kullanırken antlaşmanın ilgili maddelerine uygun, BM'nin amaç ve ilkeleriyle de uyumlu hareket etmekle yükümlüdür (Chaumont,1995:26).

Güvenlik Konseyi'nin bu yetkileri ile ilgili düzenlemeler, BM Antlaşması'nın VII. bölümünde düzenlenmiştir. Antlaşmanın 39. maddesine göre, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptarsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur. Böylece 39. madde Güvenlik Konseyi'ni hem barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunu saptamak hem de bunun için gerekli tedbirleri almakla yetkilendirmiştir (Pazarıcı,1997:216-217).

BM Antlaşması'nın 41. maddesinde, Güvenlik Konseyi'nin silahlı kuvvet kullanımına başvurmadan önce alabileceği tedbirler yer almaktadır. Bunlar ekonomik ambargo, diplomatik ilişkilerin kesilmesi, iletişim araçlarının kesintiye uğratılması olarak sayılmıştır. Eğer bu önlemler de yetersiz kalırsa veya bu önlemlerin yetersiz kalacağı kanısına varılırsa, o zaman Güvenlik Konseyi, Antlaşmanın 42. maddesi uyarınca, uluslararası barış ve güvenlik ortamının korunması veya yeniden tesisi için kara, hava veya deniz kuvvetleriyle her çeşit askeri eylemde bulunabilir. Bu eylemler ancak uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve muhafaza etmek için kullanılabilir (Vesel,2004:10).

Buna göre, Güvenlik Konseyi bir ülkedeki insan hakları ihlallerini 39. maddeye göre uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak belirlerse ve buna karşı belli bir devlete ya da devletler grubuna kuvvete başvurma izni verirse, bu hareketin uluslararası hukuka uygunluğu konusunda hiçbir kuşku yoktur (Keskin,2006-2007:53).

B. Egemenlik ve Devletlerin Eşit Egemenliği İlkesi

Egemenlik, “ülke” ve “halk”la birlikte devletin varlık koşullarından biri olarak gösterilir. Ancak diğer iki unsurun aksine, egemenlik, somut bir gerçekliğe karşılık gelmez. Devletin bu kurucu unsuru, hukuksal ve siyasal bir ilkedir.

Egemenlik kavramının ilk defa tanımlamasını yapan ve onu sistemleştirerek belirli bir teori haline getiren, Fransız hukukçu Jean Bodin'dir. Bodin 1576 yılında yayınladığı “Devlet Üstüne Altı Kitap” adlı eserinde egemenliği “ülkede yaşayan tüm insanlar üzerinde kanunla kısıtlanamayan en üstün iktidar” olarak tanımlamıştır. Bodin, eserinde egemenliği “mutlak”, “sınırsız”, “tek”, “bölünemez” ve “devredilemez” olarak nitelemiştir (akt.Özman,1964:57). Bodin'in ardından Thomas Hobbes toplum sözleşmesi kuramını geliştirerek, egemenlik düşüncesinin yetkinleşmesini sağlamıştır.

“En üstün iktidar” tanımı, egemenliğin sadece bir yüzüne karşılık gelmektedir. Klâsik egemenlik teorisi, kavramın temelde “iç egemenlik” ve “dış egemenlik” olmak üzere iki farklı boyutu olduğu üzerinde durur.

1. İç Egemenlik

İç egemenlik, “devletin belirli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi” (Hoffman,1998:16) olarak tanımlanabilir. Devlet iktidarının başka hiçbir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmayacağı, kendi sınırları içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu düşüncesi, iç egemenliğin temel varsayımdır. İç egemenlik kuramına göre, yegâne egemen birim olan devlet, iç siyasetini kendi belirlediği kurallar çerçevesinde sürdürecektir ve yurttaşlarından koyduğu kurallara uymalarını bekleyecektir (Hinsley,1966:26). Bu devlet iktidarının içeride “en üstün”, “mutlak”, “sınırsız”, “tek”, “bölünmez” ve “devredilemez” olduğunu gösterir.

2. Dış Egemenlik

Dış egemenlik ise, devletin dışarıda başka bir devlete bağlı olmamasını, herhangi bir şekilde başka bir devlete tâbi bulunmamasını ifade eder. Dış egemenlik, devletlerin uluslararası sistem içerisinde eşit özneler olarak belirmeleri, birbirlerinin işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip olmaları olarak anlaşılabilir. Bu nedenle dış egemenliğin anlamını, “bağımsızlık” sözcüğünün ifade ettikleri ile özdeşleştirmek yanlış olmayacaktır (Aslan,2000:255). Ancak aynı bağımsızlığa, sistem içerisinde var olan tüm devletlerin ayrı ayrı sahip oldukları da unutulmamalıdır.

Uluslararası sistemin yüzyıllardır değişmeyen özelliği egemen devletlere bölünmüş bir yapı arz etmesidir. Söz konusu sistemin her bir parçasının yani her bir devletin kendi başına egemen olması, en azından ilke olarak devletlerin eşitliğini gerektirmektedir. Devletlerin eşit egemenliği ilkesi uluslararası hukukun en temel ilkesidir (Brownlie,1995:287).

C. İçişlerine Karışmama İlkesi

Devletlerin egemen ve eşit olmalarının uluslararası hukuk bakımından en önemli sonuçlarından biri de içişlerine karışmama ilkesidir. BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 7. fıkrasında (madde 2/7) yer alan “Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler’e özü itibarıyla bir devletin ulusal yetkisine giren konulara karışma yetkisi vermediği gibi, üyelere de bu gibi konuları bu Antlaşma uyarınca çözmeleri zorunluluğunu getirmez; ancak, bu ilke, VII. Bölüm’de öngörülmesi olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez” ifadesi devletlerin egemenlik alanına giren bir konuda dışarıdan müdahaleyi, VII. bölümde öngörülen tedbirler çerçevesinde uygulanmadığı sürece kesinlikle yasaklamış;

böylece insan haklarını koruma amacı ile başka bir devletin işlerine karışılması imkânsız hale gelmiştir (Cassese,2005:332).

İnsani müdahalenin uluslararası hukuka uygun olduğunu iddia eden görüş karşısında, bugün pek çok akademisyen ve yazar insani müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır. Bu yazarların temel dayanak noktası BM Antlaşması'nın "Güvenlik Konseyi kararı" ve "meşru müdafaa" istisnaları dışında, devletlere uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı kesin olarak yasaklaması ve devletlerin birbirlerinin işlerine müdahale edemeyeceklerini ilke olarak benimsemesidir (Hancılar,2011:118-119).

Nitekim Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua Davası'ndaki kararında (27 Haziran 1986) bir devletin baskı altındaki insanların korunması amacıyla, diğer bir devlete müdahalede bulunmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua'da ABD'nin gerçekleştirmiş olduğu askeri faaliyetlerin uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan "kuvvet kullanma yasağına" aykırılık teşkil ettiğini belirtmiş, insani sebeplere dayanarak bu yasağın ihlal edilemeyeceğini, "insani müdahale" yerine "insani yardım" yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Wheeler,2000:68; Gündüz,2000:59-61).

İnsani müdahale, Güvenlik Konseyi'nin bir ülkedeki insan hakları ihlallerini 39. maddeye göre uluslararası barışa ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak belirlemesi ve buna karşı belli bir devlete ya da devletler grubuna kuvvete başvurma izni vermesi durumunda hukuka uygun olabilmektedir (Keskin,2006-2007:53).

III. İNSANİ MÜDAHALENİN MEŞRULUĞU SORUNU

İnsani müdahale kavramı hukuk, etik, felsefe ve siyaseti yakından ilgilendirmesi nedeniyle uluslararası sistemin en tartışmalı meselelerinden birini teşkil etmektedir. Kavramın, devletlerin oйдаşması neticesinde kabul edilmiş hukuki bir tanımının bulunmayışı, her bir olay özelinde ülkeler arasında derin görüş ayrılıklarının yaşanmasına yol açmaktadır.

İnsani müdahalenin meşruluğu konusunda iki ana görüş vardır. Birinci görüş, insani müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre, insani müdahale uluslararası hukukun BM Antlaşması ile garanti altına alınmış olan "devletlerin eşit egemenliği", "kuvvet kullanma yasağı" ve "işlerine karışmama" gibi temel ilkelerine aykırıdır (Arsava,2011:3; Göktürk,2011:29).

Müdahale karşıtları yapılacak insani müdahalelerin hukuki boyutunun ötesinde, siyasi ve etik açılardan da sorunlar içerdiğini öne sürmektedirler. Bu görüşe göre, devletlerin yaptıkları müdahalelerin pek çoğunda insani değerler değil; siyasi çıkarların korunması önceliklidir. Uluslararası ilişkilerde devletlerin, bazı örneklerde hemen müdahale etme gerekliliği duymaları, bazılarında ise; müdaha-

le yapmayı tercih etmemeleri ya da müdahaleyi çok geç başlatmaları, insani müdahalenin ulusal çıkarlar çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu görüşü savunanlara göre; uluslararası ilişkilerde devletlerin her türlü girişiminin arkasında ulusal çıkarlar yer almaktadır. Bu nedenle güçlü devletler kendi menfaatleri söz konusu olmadığı takdirde, sırf insani gerekçelerle, başka ülke vatandaşlarının hakları için kendi askerlerinin hayatlarını riske atmayacaklar ve büyük ekonomik riskleri göze almayacaklardır (Öztürk,2011:24-25).

Tüm bu nedenlerin yanı sıra, insani müdahale karşıtlarının en dikkat çekici iddiası, çoğulcu bir uluslararası toplum anlayışı çerçevesinde şekillenen günümüz dünya politikasında, insani müdahalenin hangi ciddi insani konular ya da hak ihlalleri sonucunda yapılacağı ve hangi etik kurallar temelinde yürütüleceği konularında bir uzlaşma olmaması sorunudur. İnsani müdahaleyi gerekli kılacak ve içeriğini şekillendirecek uluslararası düzeyde üzerinde uzlaşmış ortak etik değerler olmamasından dolayı, giderek güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet eden bir insani müdahale anlayışının oluşma tehlikesi de mevcuttur (Öztürk,2011:25).

İkinci görüş ise; artık dünyada “demokrasi”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları” gibi kavramların “devletin bekası”, “ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü”, “egemenlik prensibi”, “içişlerine karışmama yasağı” gibi ilkelerden daha önemli hale geldiğini; devletlerin kendi sınırları içinde insan haklarını ihlal etmelerine ve insanlığa karşı suçlar işlemelerine uluslararası toplumun seyirci kalamayacağını, milli sınırların ağır insan hakkı ihlallerinde bulunan yerel caniler için sığınacak limanlar olmaması gerektiğini, suçluların o milli sınırlar içinden çekip çıkarılabilmesi ve cezalandırılabilmesi gerektiği gibi gerekçelerle insani müdahalenin uluslararası hukuka uygun olduğunu savunmaktadır (Gök-türk,2011:29).

Devletlerarası sistemin anayasasını oluşturan BM Antlaşması, “devletlerin eşit egemenliği” ve “içişlerine karışmama” ilkelerini temel normlar olarak belirtmiştir. Ne var ki, insan haklarının önem kazanmasına paralel olarak gelişen insani mülâhazalar bu ilkelerin esnetilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu mülâhazaların başında, devletlerin “kendi sınırları içinde” insan haklarını ihlâl etmelerine ve “insanlığa karşı suçlar” işlenmesine insanlığın seyirci kalamayacağı düşüncesi gelmektedir. Bu nedenle, bu görüşü savunanlar uluslararası hukukta “insani müdahale”nin devletlerin içişlerine karışmama ilkesinin “teamüli” bir istisnası olduğunu ileri sürmektedirler.

İnsani müdahale yanlıları, insani müdahalenin meşruluğunu savunurken BM Antlaşması’ndaki insan haklarıyla ilgili hükümleri ve uluslararası teamül (yapılageliş) hukukunu ileri sürmektedirler. Bu görüşü savunanlara göre, tüm devletler gerek BM Antlaşması gerekse diğer çok taraflı uluslararası antlaşmalarla, temel insan hak ve özgürlüklerine saygı göstereceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu

haklardan bazıları, uluslararası hukukta “hiç bir devletin aksine davranamayacağı üstün kural niteliğindeki kurallar” anlamına gelen jus cogens (buyruk kural) kural niteliğine sahip olduğundan dolayı, insani amaçlarla yapılan müdahaleler uluslararası hukuka uygundur. Bu görüşe göre, tek yapılması gereken hukuka uygun bir insani müdahalenin ölçütlerini saptamak ve bunları her somut durumlarda uygulamaktır (Keskin,2006-2007:52).

Ayrıca bazı insani müdahale yanlıları, 19. yüzyıl boyunca devletlerin kullandıkları müdahale pratiğinin uluslararası teamüle dönüştüğünü ve bunun sonucunda ise, uluslararası teamül hukukunun günümüzde devletlere tek taraflı olarak müdahale yapabilme hakkını verdiğini ileri sürmektedirler. Hukuki çerçevenin yanı sıra, insani müdahalenin etik bir gereklilik olduğunu savunan müdahale yanlıları, devletlerin sivilleri soykırım, etnik temizlik ya da kitlesel ölümler gibi durumlara maruz bırakmasının, uluslararası topluma etik bir sorumluluk yüklediğini savunmaktadırlar. (Öztürk,2011:24).

IV. İNSANİ MÜDAHALE ÖRNEKLERİ VE MEŞRUIYET SORUNU

İnsani müdahalenin kökleri Ortaçağ’daki haklı savaş anlayışına kadar götürülebilmekle beraber; insani müdahale örneklerinin ortaya çıktığı ve tartışıldığı dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1991 Irak, 1992 Somali, 1994 Ruanda ve NATO’nun 1999 Kosova müdahalesi son zamanların insani müdahale örnekleri olarak verilebilir.

Söz konusu olan bu müdahale şekli oldukça yeni olmakla beraber, ilk olarak 1991’de Irak güçleri Kuveyt topraklarından çıkarıldıktan sonra; Irak ordusundan kaçan 600000 Kürdün, Kuzey Irak’a ve Türkiye sınırına doğru kaçması üzerine ortaya çıkmıştır. Saddam yönetiminin Körfez Savaşı sonrasında, başkaldıran azınlıklara karşı gerçekleştirmiş olduğu şiddet ve mezalim karşısında, uluslararası toplumun tarihinde ilk kez insancıl gerekçeler öne sürülerek bir devlete karşı müdahale kararı alınmıştır. BM Güvenlik Konseyi’nin 5 Nisan 1991 tarihinde almış olduğu 688 sayılı karara binaen ABD, Fransa ve İngiltere öncülüğünde Irak’a müdahalede bulunulmuş, Huzur Harekâtı isimli müdahale çerçevesinde Irak’ın kuzeyinde “güvenli bölge” tesis edilmiştir. Her ne kadar bu müdahale, bölgede yaşanan insan hakkı ihlallerini frenleme konusunda belli bir başarıya ulaşmış olsa da; 688 sayılı kararın meşruiyeti yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Zira kararda açık bir biçimde kuvvet kullanımına cevaz verilmemiş olması, sadece üye devletlerin ve insani kuruluşların “insani yardım çabalarına katılmaya davet edilmiş olması” operasyonun hukuki dayanaklarının sorgulanmasına yol açmıştır. Öte yandan, siyasi birtakım gerekçelere de dayanarak müdahalede bulunan Batılı güçlerin, “tutarlılık” ilkesine aykırı şekilde, Kürt azınlığa karşı gös-

terdikleri korumacı yaklaşımı, güneydeki Şii halkına karşı yeterince göstermemiş olmaları soru işaretlerini güçlendirmektedir (Bozkurt,1996:35-38).

İnsani müdahale konusunda ikinci örnek; 1991-1992 Somali İç Savaşı ve akabinde gerçekleştirilen uluslararası müdahaledir. Somali, 1991’de aşiretler arasında başlayan çatışmalar sonucu derin bir iç savaşın içine sürüklenmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nin, 24 Nisan 1992 tarihli ve 751 sayılı kararıyla, acil yardım dağıtmak amacıyla UNOSOM (United Nations Association Of Somalia) adlı bir grup oluşturularak Somali’ye gönderilmiştir. Ancak, insani yardımların dağıtımı isyancılar tarafından engellenmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi, 794 sayılı kararı almıştır. Kararda Somali’deki durumun “dünya barışına bir tehdit” oluşturduğuna işaret edilmiş, üye devletler Somali’de insancıl yardım operasyonlarının güvenliğini sağlamak amacıyla “gerekli bütün tedbirleri” almak üzere yetkilendirilmiştir. 794 sayılı karar uyarınca, ABD öncülüğünde ve 30 ayrı ülkenin katkılarıyla oluşturulan, Birleşik Eylem Gücü (UNİTAF-İnified Task Force) Somali’ye sevk edilmiştir. Her ne kadar BM Güvenlik Konseyi tarihinde ilk defa insancıl nedenlerle kuvvet kullanımına izin veren bir karara imza atmış olsa da; başta ABD olmak üzere Batılı güçler, Somali’nin uluslararası politika arenasındaki stratejik önemini paralel olarak, müdahaleye gerek maddi gerekse manevi desteğini sunmakta yetersiz kalmışlardır. Somali’deki savaşa yönelik bu ilgisizlik ilerleyen zamanlarda müdahalenin başarısızlıkla sonuçlanmasına katkı sağlamış; uluslararası toplumun bu travmayı atlatamaması birkaç yıl sonra cereyan eden Ruanda krizinin iyi yönetilememesine neden olmuştur (Jakobsen,2002:160-161).

Ruanda’da, 6 Nisan 1994’ten sonra devlet düzeninin bozularak Hutular ile Tutsiler arasında iç savaşın çıkması yaklaşık olarak 800000 insanın katledilmesine ve yüz binlerce insanın yerinden edilmesine yol açmıştır. Durumun bu şekilde olduğu bilinilmesine rağmen, BM ve bölgeye özel ilgisi bulunan Fransa uzun süre, durumu önleyici bir müdahalede bulunmamıştır. Sonunda BM Güvenlik Konseyi 929 sayılı kararla, Fransa’nın idaresi altında çok uluslu bir savaş gücünün (UNAMİR-United Nations Assistance Mission For Rwanda) bölgedeki koruma alanının güvenliğini sağlamak üzere yetkilendirilmesine karar vermiştir. Ağustos 1994’te Fransız güçlerinin çekilmesiyle operasyon sona erdirilmiş ve UNAMİR kendi koruma görevini sürdürmeye devam etmiştir (Rwanda: The Preventable Genocide İnternational Panel Of Eminent Personalities, Chapter:14-15).

Somali krizi ile yüzleşme konusunda başarısızlığa uğrayan Batılı güçlerin zamanında harekete geçmemeleri nedeniyle derinleşen Ruanda katliamı, 20. yüzyılın en büyük katliamları arasında sayılmaktadır. Büyük güçlerin Irak’a gösterdikleri duyarlılığı Somali ve Ruanda’ya göstermemeleri, uluslararası camiada insani müdahalenin amaçları konusunda derin şüphelerin oluşmasına yol açmıştır.

İnsani müdahale konusunda en çok tartışılan konulardan birisi de; 1995 Srebrenitsa katliamıdır. 1991-1995 Yugoslavya İç Savaşı sırasında, BM Srebre-

nitsa'yı güvenli bölge ilan etmesi ve 400 kişilik Hollanda barış gücünü güvenliği sağlamak üzere görevlendirmesine rağmen; 8300'den fazla Boşnak Sırp tarafından Bosna-Hersek'in Srebrenitsa kentinde öldürülmüştür. Yaşanan katliam BM'nin silah ambargosu kararı almaması, güvenli bölge ilan ettiği Srebrenitsa'yı koruyamaması ve zamanında insani müdahale gerektiren bir durumun olduğu kararını verememesinin bir sonucudur. Srebrenitsa felaketi, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük katliam olarak nitelendirilmektedir. "Uluslararası Ceza Mahkemesi" 2004 yılında verdiği kararlar, 1995 katliamının "soykırım" ve "insanlığa karşı işlenmiş suçlar" kategorisinde olduğu açıklamıştır (Öztürk,2011:26).

Bu dönemin en çarpıcı insani müdahale örneklerinden birini de 1999 Kosova Müdahalesi oluşturmaktadır. Mart 1999'da Sırpların Kosova'da yaşayan Arnavutlara yaptıkları saldırıları ve etnik temizleme girişimlerini sonlandırmak amacıyla NATO ilk kez, BM güvenlik Konseyi'nin onayını almaksızın ABD önderliğinde Kosova'ya müdahalede bulunmuştur. Güvenlik Konseyi'nin onayının alınmamasının arkasında, veto tehdidinden arınmış bir müdahale gerçekleştirme arzusu yatmaktadır².

NATO'nun Kosova müdahalesinin salt insancıl amaçlarla, Srebrenitsa'da yaşanan trajedinin bir daha yaşanmaması için gerçekleştirildiği iddia edilebilir. Ancak söz konusu uluslararası hukuk olunca, müdahale yoğun tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Müdahalenin yasal olmadığını iddia edenler, BM Antlaşması'nın "kuvvet kullanma yasağı", "devletlerin eşit egemenliği ilkesi" ve "içişlerine karışma yasağı" ilkelerinin ihlal edildiğini öne sürmüşlerdir.

Bu döneme ilişkin bir diğer müdahale, 11 Eylül 2011 terör saldırısı sonrası, ABD'nin 2003 yılında gerçekleştirdiği tartışmalı Irak işgalidir. ABD yönetimine göre; BM Antlaşması'nın 51. maddesi, silahlı saldırı karşısında devletlere bizzat kendisi veya diğer devletlerle meşru savunma hakkı tanımaktadır. Irak'ta olası kitle imha silahlarının varlığı, böyle bir saldırıyı beklemeden önleyici müdahalede bulunmayı haklı kılmaktadır. ABD yönetimi, müdahaleyi terörist bir devletle mücadele ve kitle imha silahlarını aramak olarak gerekçelendirse de; en baştan itibaren Irak'a demokrasinin getirileceği, ülkede hukukun yeniden tesis edileceği, ülkeye gıda ve tıbbi yardımların sağlanacağı, refah ve özgürlük içinde yaşayan yeni bir Irak inşa edileceği, çatışma, işkence ve tecavüzlerin son bulacağı ve Irak halkının hak ve özgürlüklerine kavuşturulacağı gibi insani gerekçeleri de öne

² Çin ve Rusya'nın veto tehdidi nedeniyle, 1999 Kosova Müdahalesi BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilmiştir. ABD önderliğinde gerçekleştirilen Kosova müdahalesi, ABD'nin müdahaleye karşı olan Çin ve Rusya ile ilişkilerini germiştir. Hem Çin hem de Rusya ciddi ayrılıkçı tehditlerle karşı karşıyadır ve istenmeyen bir emsal teşkil etmesinden çekinerek, ABD'nin Bosna ve Kosova'ya müdahalesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Valentino,2011:65-66).

sürmüştür. Var olduğu iddia edilen kitle imha silahları bir türlü bulunamayınca, ABD'nin tek dayanağı bu insani gerekçeler olmuştur (Heinze,2006:22-24).

Müdahale sonrası Irak'ta kitle imha silahlarının varlığının kanıtlanamamış olması, ABD'nin bölgedeki çıkarları ile ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Müdahale insancıl açıdan incelendiğinde ise; öne sürülen insani gerekçelerin gerçekleşmediği görülmektedir. Aksine; ABD askerlerinin bulunduğu yerler bizzat şiddet ve işkence merkezleri haline gelmiştir. Ülke müdahale sonrası derin bir iç savaşın içine sürüklenmiştir. Her gün insan ölümlerinin yaşandığı ülke, bölgenin en kırılan ülkesi konumundadır.

V. YENİ BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI OLARAK KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMI

Meşruiyeti ve hukukiliği tartışmalı olan insani müdahale kavramının kan kaybı, benzer olaylarda farklı tutumlar izlenmesi ve uygulamada doğan sorunlar ile hızla derinleşmiştir. İnsani müdahale alanındaki ikilem, 11 Eylül 2001'deki terörist saldırılardan sonra daha da derinleşmiştir. ABD'nin terörle mücadele amacını gerekçe göstererek; saldırgan politikalar izlemeye başlaması sonrasında kavram iyice yıpranmıştır. Güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet etmesi, müdahale yasağının ihlali ve benzer durumlarda farklı kararlar verilmesi insani müdahale doktrinini tartışmalı hâle getirmiştir (Telli,2012:207).

1990'lı yıllarda, Somali ve Ruanda'daki katliamlar karşısında BM mekanizmasının harekete geçmekte yetersiz kalışı ve büyük devletlerin sorumluluk almakta isteksiz davranmaları, 1999'da ise, Rusya ve Çin'in veto tehdidi nedeniyle, Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın Kosova'ya müdahalede bulunulması, BM'nin insani müdahale konusunu yeniden ele almasına neden olmuştur. Bu amaçla BM "Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu"nu (International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS) kurmuştur. Bu Komisyon "koruma sorumluluğu" adlı bir rapor hazırlamış ve rapor 2001'de yayımlanmıştır. Koruma Sorumluluğu yaklaşımının temeli, egemenliğin devletlere vatandaşlarını koruma sorumluluğu yüklediğini öne süren "sorumluluk olarak egemenlik yaklaşımı"dır (Wheeler,2004:37).

İnsani müdahale adı altında başlayan uygulamalar, "koruma sorumluluğu yaklaşımı" ile 21. yüzyılda yeni bir şekil almıştır. Yeni yüzyıla birlikte insani müdahale uygulamalarının kötü şöhreti sonucu insani müdahale kavramı buhar olurken; yerini alan koruma sorumluluğu anlayışının benimsenmesi için hukuki ve teorik çerçevenin oluşturulmasına ağırlık verilmiştir. Yıpranan insani müdahale doktrinin yerini, koruma sorumluluğu doktrini ile birlikte egemenliğin sadece hak değil; aynı zamanda sorumluluk olduğu anlayışı almıştır. Koruma sorumlu-

luğu yaklaşımı BM öncülüğünde insani müdahale kavramına yeni bir meşruiyet arayışı olarak ifade edilebilir (Western&Goldstein,2011:48-49).

Koruma Sorumluluğu raporunda “sorumluluk olarak egemenlik” yaklaşımı çerçevesinde üç tür sorumluluktan bahsedilmiştir. Bunlar:

-Önleyici Sorumluluk (İçsel Sorumluluk)

-Harekete Geçme Sorumluluğu (Dışsal Sorumluluk)

-Barışı Yeniden İnşa Etme Sorumluluğu’dur (ICISS,The Responsibility To Protect:XI).

“Önleyici sorumluluk” devletin kendi vatandaşlarının haklarını koruması ile ilgilidir. İlgili devlet bu sorumluluğu yerine getirmiyorsa, uluslararası camianın ikincil sorumluluğu devreye girmektedir. Bu aşama uluslararası yargılamayı ve aşırı durumlar için askeri müdahaleyi öngörmektedir (ICISS, The Responsibility To Protect:17).

Koruma Sorumluluğu raporu, insani müdahaleyi sorunların birincil çözümü olarak görmemektedir. Rapor, öncelikle müdahale yasağını dile getirmektedir. Aslında müdahale yasağı, devlete içişlerini kendi çözmesi ve dünya barışı açısından uyumsuzluklardan kaçınma konusunda yapılan bir çağrıdır. İnsani müdahale, ilgili devletin bu çağrıyı dikkate almaması veya bu çağrıya cevap vermede başarısız olması durumunda gündeme gelmektedir (Wheeler,2004:45).

Raporda kabul gören yaklaşım, insani müdahale eşiğinin, gerçekleşmekte olan veya gerçekleşmesinden endişe edilen soykırım, etnik temizlik veya benzeri ağır insan hakkı ihlalleri durumunda aşılmış olacağı ve ancak böyle durumlarda askeri müdahalenin meşru görülebileceği şeklindedir (ICISS, The Responsibility To Protect:31). Hangi organın askeri önlemlerin alınması için yetkilendirileceği hususunda, Koruma Sorumluluğu raporu BM Antlaşması’nın 25, 39 ve 42. maddelerine atıf yapmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli askeri önlemleri karara bağlama yetkisine sahiptir (Arsava,2011:9).

Koruma Sorumluluğu raporu, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Güvenlik Konseyi’ni öncelikli sorumlu kabul etmekle beraber, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında yegâne sorumlu olarak kabul etmemektedir. BM Antlaşması’nın 10, 11 ve 12. maddelerine göre, BM Genel Kurulu da Güvenlik Konseyi konuyu ele almadığı nispette, aynı sorumluluğu sahiptir. Her ne kadar Koruma Sorumluluğu raporunda tercihen Güvenlik Konseyi’nin askeri müdahalelerde yetkisini kullanması vurgulanıyor ise de, alternatif olarak BM Genel Kurulu’nun da askeri operasyon kararı verebileceğine işaret edilmiştir. Koruma Sorumluluğu raporu kolektif müdahalenin bölgesel yahut bölge dışı uluslararası örgütler tarafından da gerçekleştirilebileceğine işaret etmektedir. Rapora göre,

askeri müdahale için Güvenlik Konseyi'nin veya Genel Kurul'un yetkilendirmesi olmaksızın bir uzlaşa sağlanması olanaksızdır (Arsava,2011:9).

Barışı yeniden inşa etme sorumluluğu ise; askeri müdahalenin ardından yerine getirilmesi gereken yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır. Barışı yeniden inşa etme sorumluluğu raporda, gerek ulusal gerekse uluslararası platformda insan hakları ihlallerinin bir daha asla (never again) tekrar etmemesi inancının oluşturulmasına yönelik siyasi iradenin teşkili şeklinde ifade edilmiştir (ICISS, The Responsibility To Protect:39).

2005 Dünya Zirvesi'nde, Koruma Sorumluluğu raporu BM üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Zirve Sonuç Belgesi'nin 139. maddesinde uluslararası toplumun soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan toplumlara korumaktan BM Antlaşması'nın VI. Ve VIII. Bölümlerine uygun olarak sorumlu olduğu ifade edilmiştir.

“BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi” Ağustos 2009'da BM Genel Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun kararları tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle de hukuken bağlayıcı değildir. BM Antlaşması'na göre, Genel Kurul'un hukuk ihdas etme yetkisi yoktur. Bu nedenle BM Genel Kurul kararı ile kabul edilen “BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi”, BM Antlaşması'na göre, hukuki bağlayıcılığa sahip değildir (Arsava:2011:13).

Koruma Sorumluluğu raporu, hukuki olmaktan ziyade ahlaki ve siyasi bir anlam ifade etmektedir. Rapor, BM'nin konuya ilişkin yaklaşımını ortaya koymakla beraber, uluslararası hukukun klasik hukuk kaynakları içinde yer almaktadır. Koruma Sorumluluğu raporu uluslararası hukukun birincil kaynaklarının yorumu ve anlaşılmasında yardımcı kaynak niteliğindedir; raporun kendinin hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktadır (Arsava,2011:12-13).

Koruma Sorumluluğu yaklaşımını oluşmakta olan bir norm olarak nitelendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Dünya devletlerin BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi ve BM Genel Kurulu kararı bağlamında Koruma Sorumluluğu yaklaşımına karşı olumsuz davranış göstermekten kaçınmaları, bu yaklaşımı destekler niteliktedir (Western&Goldstein,2011:48-49).

VI. DARFUR KRİZİ, LİBYA MÜDAHALESİ VE SURİYE'NİN DURUMU

Darfur'da 2003 yılında, eskiden beridir var olan kuraklık, açlık, baskı ve çatışmalar nedeniyle Afrikalı kabilelerin hükümete karşı ayaklanması sonucu, Sudan hükümeti ayaklanmayı bastırmak üzere bölgedeki Arapları (cancavid) silahlandırmıştır. Hükümetin desteğini arkasına alan Cancavid'lerin giriştiği katliam sonucu, yaklaşık olarak 300000 kişi (doğrudan ya da açlık, hastalık sonucu)

hayatını kaybetmiş, yüz binlerce kişi de mülteci kamplarında yaşamaya mecbur kalmıştır (Straus,2005:124-128).

Mart 2004'ten itibaren Darfur'daki insani krizin daha fazla derinleşmesinin önlenmesi için uluslararası toplumun dikkati çekilmek istenmiş; uluslararası sivil toplum kuruluşlarının hazırladığı raporlarla BM'nin ve büyük güçlerin krize müdahale etmesiyle; belki de Ruanda örneğinde yapılan yanlışların tekrarlanmasının önüne geçilebileceği belirtilmiştir. Tüm bu çabalar sonuç vermeyince, 21. yüzyılın en büyük insani dramına şahit olunmuştur (Öztürk,2011:27).

Darfur'da ne BM çatısı altında bir uluslararası güç kurulabilmiş, ne de barış ve istikrarı sağlamak adına müdahalede bulunma yönünde bir karar alınabilmiştir. Darfur Sorunu uluslararası toplumun “koruma sorumluluğu” kavramıyla ilgili tabii tutulduğu bir sınav olarak kabul edilirse, bu sınavda uluslararası toplumun başarısız olduğunu söylemek mümkündür. Irak, Kosova ve Ruanda için söz konusu olan müdahale denemelerinden biri de Darfur Sorunu için gündeme gelmiştir. Ne var ki, Darfur'da yaşanan insanlığa karşı suçlar ve ağır insan hakları ihlallerine karşı gereken yapılamamıştır.

“Arap Baharı” olarak adlandırılan Ortadoğu'daki değişim sürecinin her bir örneği farklı özellikler göstererek devam etmiştir. Tunus'ta sakin ve kansız bir dönüşüm gerçekleşmişken, Mısır'da biraz daha zahmetli ve sıkıntılı bir değişim yaşanmıştır (Yılmaz,2011:38). Tunus ve Mısır'dan sonra Libya'daki büyük çaplı protestolar, uluslararası kamuoyunda benzer bir değişimin yaşanması beklentisini oluşturmuştur. Ancak Kaddafi'nin değişime direnmekle kalmayıp, kendisine isyan eden bölgelerdeki halkına karşı alenen sert bir şekilde saldırıya geçmesi, binlerce kişinin ölmesine, yaşadıkları yerlerden ayrılarak sığınmacı durumuna düşmesine yol açmıştır. Ülke kısa zamanda bir iç savaşın içine sürüklenmiştir (Göktürk,2011:34-36).

Libya'daki çok sayıda yabancı varlığı ve bu insanların şiddet ve yağmanın hedefi haline gelmesi de başlı başına bir sorun olmuştur. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 22 Mart 2011 tarihinde İtalya, Tunus, Mısır, Nijer, Çad, Sudan ve Cezayir'e geçen toplam mülteci sayısının 350000'den fazla olduğunu açıklamıştır³.

BM Güvenlik Konseyi 26 Şubat 2011 tarihinde oybirliği ile aldığı 1970 sayılı kararında, Libya yönetimine kendi halkını “koruma sorumluluğu”nu hatırlatmış ve insan hakları ile uluslararası hukuka uygun davranma çağrısında bulunmuştur. Önlem olarak ise; silah ambargosu, bazı Libyalı yöneticilerin yurtdışına çıkmalarının yasaklanması ve bu kişilerin mal varlıklarının dondurulması öngörülmüştür.

BM Güvenlik Konseyi, Libya yönetiminin 1970 sayılı karara uygun davranmaması sonucu, BM üyesi ülkelerin bir işgale yol açmayacak biçimde Libya'daki

³Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.unhcr.org/4fc88090b.html>

sivillerin korunması için gerekli tüm tedbirleri almasına izin veren 1973 sayılı kararı almıştır (Mohan,2011:5). BM'nin 1973 sayılı kararı sivillere yönelik şiddeti engellemek için "gerekli görülen bütün önlemler"ın alınacağı tabirini kullanarak geniş bir müdahalenin kapısını açmıştır (Dunne&Gifkins,2011:7).

Askeri müdahale, Kaddafi kuvvetlerinin protestocuları ezmek için şiddeti yoğunlaştırdığı bir dönemde gelmiştir. Kaddafi kuvvetlerinin isyancıların başkenti, 700.000 kişinin yaşadığı, Bingazi'ye doğru hareket etmesi büyük katliamın eli kulağında olduğunu gösteriyordu. 1973 sayılı kararın alınmasının hemen akabinde gerçekleştirilen NATO müdahalesi büyük bir katliamın önüne geçmiştir (Western&Goldstein,2011:57).

1973 sayılı karar, birtakım eksikliklerine rağmen, operasyonun meşru zemini oluşturmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nden bir kararın çıkmış olması müdahalenin uluslararası meşruiyetini gösterir. Ancak bu meşruiyet için sadece asgari bir şarttır. Bunun ötesinde meşruiyetin daha sağlam olması için, uluslararası kamuoyu nezdinde kabul edilebilirliğinin artması için gereken bazı önemli faktörler vardır. Dünya kamuoyunun bu müdahaleye bakışı ve müdahaleye katılan ülkelerin tutumları Güvenlik Konseyi kararının meşruiyetini sorgulatmıştır (Dunne&Gifkins,2011:7-8). Bu noktada belirsizlikler, görüş ayrılıkları ve özellikle de Fransa'nın saldırıları başlatma konusunda en baştan beri sergilediği aceleci tutum ve operasyon sonrası kurulan yönetimin Fransa ile yaptığı petrol antlaşması operasyonun hedefi ve meşruiyeti konusunda insanların zihinlerini bulandırmıştır.

Müdahale sonrasında Libya'daki en büyük tehlike ülke içindeki gerilimin ve silahlı çatışmaların şiddetlenmesidir. Libya'da aşiretlere dayanan bir yapı bulunmaktadır. Oturmuş bir devlet sistemine sahip olmayan ülkenin Kaddafi'nin sonrasında nereye gideceği hala belirsizdir (Hanover&Jeffrey,2011:1-3).

2010 yılının son ayında Tunus'ta başlayarak Ortadoğu'ya yayılan muhalif halk hareketleri nispeten kısa süreler içinde Tunus, Mısır ve Libya'da uzun süreli diktatörlerin iktidarı bırakması ile sonuçlanmıştır. Bu değişim dalgası 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'ye sıçramıştır. İlk başta beklenti 1970 yılından bu yana iktidarda bulunan Esad ailesi liderliğindeki Baas rejiminin de uzun süre yaşama şansı olmadığı yönündeydi. Ancak aradan geçen uzun süreye rağmen Suriye'de değişim henüz gerçekleşmedi. Ülkede tam bir kördüğüm ortaya çıkmış durumda ve ne rejim muhalefeti bastırabilmekte ne de muhalefet rejimi yıkabilecek kapasiteye ulaşabilmektedir. Suriye'deki olaylar hâlen en ağır şiddetiyle devam etmekte olup, tam bir insani felakete yol açan çok ağır bir iç savaşa dönüşmüş durumdadır (Ağca,2013:96).

Suriye'de 2011 yılı Mart ayında başlayan hak talepleri, Esed rejimince kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmış, barışçıl protestolara silahlı ve ölümcül müdahaleler yapılmıştır. Suriye yönetiminin sadece protestoculara değil; protestolara

katılan katılmayan bütün muhalif kesimlere karşı orantısız güç kullanmaya başlamasıyla ülke önü alınmaz bir iç savaşın içine sürüklenmiştir. Bu makalenin hazırlandığı tarih itibariyle ülkedeki iç savaş devam etmekte; ülkesini terk etmek zorunda kalan ve yaşamını yitiren Suriyeli sayısı her geçen gün artmaktadır.

SONUÇ

İnsani müdahalenin kökleri Ortaçağ'daki haklı savaş anlayışına kadar götürülebilmekle beraber; insani müdahale örneklerinin ortaya çıktığı ve tartışıldığı dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir.

İnsani müdahalenin meşruluğu konusunda iki ana görüş vardır. Birinci görüş, insani müdahaleyi uluslararası hukuka aykırı bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Bu görüşe göre; insani müdahale uluslararası hukukun BM Antlaşması ile garanti altına alınmış olan “devletlerin eşit egemenliği”, “kuvvet kullanma yasağı” ve “içişlerine karışmama” gibi temel ilkelerine aykırıdır.

İkinci görüş ise, artık dünyada “demokrasi”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları” gibi kavramların “devletin bekası”, “ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü”, “egemenlik prensibi”, “içişlerine karışmama yasağı” gibi ilkelerden daha önemli hale geldiğini; BM Antlaşması'ndaki insan haklarıyla ilgili hükümleri ve uluslararası teamül (yapılageliş) hukukunu ileri sürerek insani müdahalenin meşruluğunu savunmaktadır.

1991 Irak, 1992 Somali, 1994 Ruanda, 1999 Kosova ve 2011 Libya müdahaleleri, Soğuk Savaş sonrası insani müdahale örnekleridir. Meşruiyeti ve hukukiliği tartışmalı olan insani müdahale kavramının kan kaybı, benzer olaylarda farklı tutumlar izlenmesi ve uygulamada doğan sorunlar nedeniyle hızla derinleşmiştir. 1990'lı yıllarda, Somali ve Ruanda'daki katliamlar karşısında BM mekanizmasının harekete geçmekte yetersiz kalışı ve büyük devletlerin sorumluluk almaktan isteksiz davranmaları, 1995 Yugoslavya İç Savaşı sırasında BM'nin güvenli bölgesi Srebrenitsa'da Boşnakların Sırlar tarafından katledilmesine seyirci kalınması, 1999'da Rusya ve Çin'in veto tehdidi nedeniyle, Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın Kosova'ya müdahalede bulunulması, 2003'de olmayan kitle imha silahları ve insani gerekçeler öne sürülerek Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi, buna karşılık Darfur'da yaşanan insanlık dramının görmezden gelinmesi meşruiyet sorununu derinleştirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası insani müdahale örneklerinin kötü şöhreti, BM'nin insani müdahale konusunu yeniden ele almasına neden olmuş ve kabul edilen “koruma sorumluluğu yaklaşımı” insani müdahale konusunda yeni bir meşruiyet arayışı olarak sunulmuştur.

İnsani müdahale adı altında başlayan uygulamalar, “koruma sorumluluğu yaklaşımı” ile 21. yüzyılda yeni bir şekil almıştır. Yeni yüzyılla birlikte insani

müdahale kavramı buhar olurken; yerini alan koruma sorumluluğu anlayışının benimsenmesi için hukuki ve teorik çerçevenin oluşturulmasına ağırlık verilmiştir. Yıpranan insani müdahale doktrinin yerini, koruma sorumluluğu doktrini ile birlikte egemenliğin sadece hak değil; aynı zamanda sorumluluk olduğu anlayışı almıştır. “Sorumluluk olarak egemenlik” yaklaşımı çerçevesinde “önleyici sorumluluk”, “harekete geçme sorumluluğu” ve “barışı yeniden inşa etme sorumluluğu” olmak üzere üç tür sorumluluktan bahsedilmiştir.

Koruma Sorumluluğu raporu, insani müdahaleyi sorunların birincil çözümü olarak görmemiştir. Koruma sorumluluğu yaklaşımı uyarınca öncelikle ilgili devlete insan hakkı ihlallerine son vermesi, içişlerini kendi çözmesi ve dünya barışı açısından uyuşmazlıklardan kaçınma konusunda bir çağrı yapılmaktadır. İnsani müdahale, ilgili devletin bu çağrıyı dikkate almaması veya bu çağrıya cevap vermede başarısız olması durumunda gündeme gelmektedir.

Koruma Sorumluluğu raporu BM Genel Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu’nun kararları tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle de hukuken bağlayıcı değildir. Koruma Sorumluluğu raporu, hukuki olmaktan ziyade ahlaki ve siyasi bir anlam ifade etmektedir. Rapor, BM’nin konuya ilişkin yaklaşımını ortaya koymaktadır. Koruma Sorumluluğu yaklaşımını oluşturmada olan bir norm olarak nitelendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Koruma sorumluluğu raporundan sonra ilk insani felaket Darfur’da meydana gelmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşları hazırladığı raporlarla insani felaketin boyutlarını gözler önüne sermelerine ve “koruma sorumluluğu yaklaşımı”nı gündeme getirmelerine rağmen; BM ve büyük devletler devreye giremeyince, 21. yüzyılın en büyük insanlık felaketine şahit olunmuştur. Uluslararası toplum, “Koruma sorumluluğu” kavramıyla ilgili tabi tutulduğu ilk sınav olarak kabul edilen Darfur Sorunu’nda başarısız olmuştur.

“Arap Baharı” olarak adlandırılan Ortadoğu’daki değişim sürecinin Libya ayağında, yönetimin kendisine isyan eden bölgelerdeki halkına karşı alenen sert bir şekilde saldırıya geçmesi üzerine; BM Güvenlik Konseyi aldığı kararla Libya yönetimine önce koruma sorumluluğunu hatırlatmış, insan haklarına ve uluslararası hukuka uygun davranma çağrısında bulunmuş ve Libya yönetimi bu çağrıya cevap vermeyince müdahale kararı alınmıştır.

Libya’ya müdahale konusunda birbiriyle yarışan büyük güçlerin aynı duyarlılığı 3 yıldır iç savaşın içinde olan, yüz binlerce sivilin katledildiği ve yine yüz binlercesinin mülteci durumuna düştüğü Suriye için göstermemesi düşündürücüdür. Libya’ya müdahale konusundaki aceleci tavra karşılık, Darfur’da ve Suriye’de yıllardır devam eden insanlık felaketlerinin görmezden gelinmesi, BM tarafından insani müdahalenin meşruluğuna yönelik yeni bir meşruiyet arayışı olarak sunulan koruma sorumluluğu yaklaşımının daha yolun başında inandırıcılığını yitirmesine yol açmıştır

KAYNAKÇA

- Ağca, F., (2013), Suriye Krizinin Orta Doğu'daki Dönüşüm ve Bütünleşme Dinamiklerine Etkisi, Bilge Strateji, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss.95-117.
- Arsava, A. F., (2011), Kuvvet Kullanma Yasağı-Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*, Sayı:34, Ekim, 2011, s.1-17.
- Aslan, G., (2000), *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar*, İstanbul: Beta Yayınevi,
- Bozkurt, E., (2011), *İnsan Hakları Temel Metinler*, Ankara: Asil Yayıncılık.
- Bozkurt, E., (1996), *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği*, Konya: Atlas Kitabevi.
- Brownlie, I., (1995), *Principles of Public International Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Cassese, A., (2005), *International Law*, New York: Oxford University Press.
- Chaumont, C., (1995), Birleşmiş Milletler, (çev.) Radi Başgut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coicoud, J. M., (2002), *Legitimacy and Politics*, New York: Chambridge University Press.
- Donnelly, J., (1995), *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (çev.) Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Dunne, T., and Gifkins, J., (2011), Libya and State of İntervention, *Australian Journal of International Affairs*, 65(5), pp.1-15.
- Erdoğan, M., (2003), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hancılar, Ö., Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale, *Çankaya Üniversitesi Journal of Law*, 7/2, Şubat, 2011, s.97-125.
- Hanover, J., and White, J., (2011), U.S.-NATO İntervention in Libya: Risks and Benefits, *The Washington Institute, Policy Watch*: 1763, February, pp.1-3.
- Heinze, E.A., (2006), Humanitarian Intervention and the War in Iraq: Norms, Discourse and State Practice, *Parameters: US Army War College Quarterly*, Vol.36, No.1 pp.20-35.
- Hinsley, F. H., (1966), *Sovereignty*, New York: Basic Books.
- Hoffman, J., (1998), *Sovereignty*, Buckingham: Open University Press.
- Göktürk, G., (2011), İnsani Müdahale Ne Kadar İnsani ve Lale Tarlasında Su Aygırı, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi*, Sayı:34, Ekim 2011, s.27-35.
- Gündüz, A., (2000), *Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2000.
- Jakobsen, P.V., (2002), Un Peace Operation in Africa Today and Tomorrow, *International Peacekeeping: The Yearbook Of International Peace Operation*, (ed.) Michael Bothe and Boris Kondoch, Vol.7, Kluwer Law International Hague, 2002, pp.153-181.

- Kapani, M., (1992), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Keskin, F., (1998), *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, F., (2006-2007), İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:12, Kış 2006-2007, ss.49-70.
- Meray, S. L., (1977), *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mohan, R. C., (2011), India, Libya and Principle of Non Interventın, *Institute of South Asian Studies*, Nu:122, April 2011, pp.1-17.
- Özman, M. A., (1964), Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1-4, s.53-121.
- Öztürk, Z. A., (2011), İnsani Müdahale: Ne Kadar insani, Ne Kadar Siyasi?, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi**, Sayı:30, Haziran 2011, ss.23-28.
- Pazarcı, H., (1997), *Uluslararası Hukuk Dersleri III*, Ankara: Turhan Kitabevi. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, II. Cilt, s. 1545.
- Straus, S., (2005), Darfur and the Genocide Debate, *Foreign Affairs*, Vol: 84, Nu.1, January/February 2005, pp.123-133.
- Telli, A., (2012), İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 2012, ss.206-220.
- Valentino, B. A., (2011), The True Costs of Humanitarian Intervention: The Hard Truth About a Noble Notion, *Foreign Affairs*, Vol. 90, Nu. 6, November-December 2011, pp.60-73.
- Vesel, D., (2004), The Lonely Pragmatist: Humanitarian Intervention in an Imperfect World, *Brigham Young University Journal of Public Law*, January 2004, pp.3-56.
- Western, J., and Goldstein, J. S., (2011), Humanitarian Intervention Comes of Age: Lessons From Somalia to Libya, *Foreign Affairs*, Vol.90, Nu.6, November-December 2011, pp.48-59.
- Weber, M., (1962), *Basic Concepts in Sociology*, (çev.) H.P. Secher, New York: Citadel Press.
- Wheeler, N. J., (2000), *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, New York: Oxford University Press.
- Wheeler, N. J., (2004), The Humanitarian Responsibilities of Sovereignty: Explaining the Development of a New Norm of Military Intervention for Humanitarian Purposes in International Society, *Humanitarian Intervention and International Relations*, (ed.) Jennifer M. Welsh, Oxford: Oxford University Press, 2004, pp.29-52.
- Yılmaz, S., (2011), Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet, Libya Örneği, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi**, Sayı:34, Ekim 2011, s.35-40.

Report Of The International Commission On Intervention And State Sovereignty, *The Responsibility To Protect*, International Development Research Centre, 2001.

Rwanda: The Preventable Genocide International Panel Of Eminent Personalities, Chapter: 14-15.

www.africa-union.org/official_documents/reports/report_rowanda_genocide.pdf

<http://www.unhcr.org/4fc88090b.html>